

СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 339.9(075.8)

Аль-Оста Салім Абдуль-Азіз*аспірант кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

СУБ'ЄКТНО-ІЄРАРХІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті узагальнено тлумачення поняття «експортної діяльності», що дозволило встановити її ключові змістовні характеристики. Обґрунтовано склад суб'єктів експортної діяльності на глобальному, макро-, мезо- та мікрорівнях. Розроблено схему суб'єктно-ієрархічного устрою експортної діяльності, на якій відображено різноспрямованість взаємозв'язку мотивів та наслідків здійснення суб'єктами експортної діяльності на різних рівнях.

Ключові слова: експортна діяльність, експорт, підприємство, відкритість економіки, суб'єктно-ієрархічний підхід.

Аль-Оста Салім Абдуль-Азіз. СУБ'ЄКТНО-ІЄРАРХИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ЭКСПОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБ'ЄКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье обобщены толкования понятия «экспортной деятельности», что позволило установить ее ключевые содержательные характеристики. Обосновано состав субъектов экспортной деятельности на глобальном, макро-, мезо- и микроуровнях. Разработана схема субъектно-иерархического устройства экспортной деятельности, на которой отображена разнонаправленность взаимосвязи мотивов и последствий осуществления субъектами экспортной деятельности на различных уровнях.

Ключевые слова: экспортная деятельность, экспорт, предприятие, открытость экономики, субъектно-иерархический подход.

Al-Osta Salim Abdul-Aziz. SUBJECT-HIERARCHICAL APPROACH TO EXPORT ACTIVITY OF ECONOMIC ENTITIES

The article summarizes the interpretation of «export activity», which allowed to establish its key content characteristics. The composition of export activity parties at the global, macro, meso and micro levels is grounded. The scheme of export's subject-hierarchical structure is set up. Given scheme displays differing vectors of export motivation and implication, made by parties at different levels.

Keywords: export activity, export, company, openness of the economy, the subject-hierarchical approach.

Постановка проблеми. Сучасні економічні, політичні, технологічні реалії життя суспільства та держави ставлять обов'язкову вимогу їх участі у інтеграційних, глобалізаційних процесах, світовій економічній співпраці. Важливим напрямком такої участі є ведення експортної діяльності. Прогресивний розвиток експортної діяльності суб'єктів господарювання відіграє значну роль не тільки в економічних, але і політичних відносинах держави, тому що експортний потенціал держави визначає як її позицію в міжнародному поділі праці, так і авторитет і ступінь впливу в міжнародному середовищі. Основою зміцнення і розвитку експортного потенціалу держави є побудова та збереження цілісного ефективного устрою експортної діяльності, спрямованого на захист і гармонізацію інтересів держави, регіонів, товаровиробників та всіх інших суб'єктів-учасників цього процесу. Безумовно, кардинальні суспільно-політичні та економічні зміни, які відбулися у житті України протягом останнього часу, знайшли своє відображення як на результатах експортної діяльності, так і на системі взаємовідносин між зазначеними суб'єктами. Відтак, пошук шляхів виходу з кризи може бути розпочато з перегляду мотивів, інтересів, наслідків експортної діяльності для всіх суб'єктів на всіх її рівнях відповідно до викликів та перспектив сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективності експортної діяльності, захисту інтересів держави та українських підприємств набула гострішого характеру у зв'язку з заснуванням та розширенням діяльності СОТ. На теоретичному рівні це питання вивчали Н. Георгіаді, О. Кузьмін, В. Козик та ін. [2, 5, 6].

Незважаючи на існування праць, що тією чи іншою мірою пов'язані з визначенням та систематизацією основних теоретико-методичних підходів до розвитку експортної діяльності, існує широкий комплекс нерозв'язаних проблем, які є предметом для подальших досліджень. Це стосується насамперед пошуку шляхів забезпечення збалансованого устрою експортної діяльності, визначення й урахування мотивів здійснення експортної діяльності різних її суб'єктів задля загального досягнення інтересів.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування підходу до експортної діяльності суб'єктів господарювання, що заснований на встановленні змісту, мотивів, наслідків експортної діяльності суб'єктів на різних рівнях задля пошуку шляхів гармонізації їх інтересів та відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно експортна складова економічної політики держави розглядається вченими, аналітиками, функціонерами та підприємцями як одна з найважливіших сфер діяльності.

У процесі ідентифікації сутності експортної діяльності першим кроком є дослідження змісту понять «експорт», «експортна діяльність» у законодавчих актах, а також у економічній літературі. Оскільки значна кількість науковців вважають експортну діяльність однією з основних видів зовнішньоекономічної діяльності, а в багатьох випадках, навіть, безумовно, це передбачають [15], то доцільним є паралельне вивчення сутнісних характеристик цих понять (табл. 1).

Безумовно, наведені змістовні характеристики понять «експорт» та «експортна діяльність» лише підкреслюють складність та багатогранність цього

явища, що зумовлює необхідність подальшого доопрацювання та вивчення його ролі у розвитку держави, можливої структури, суб'єктів, тощо.

Важливе значення експорту для економіки України обумовлено такими причинами:

посиленням конкурентоспроможності вітчизняних компаній на внутрішньому й зовнішньому ринках не стільки за критерієм цінових переваг, скільки за міжнародно визнаними критеріями ведення бізнесу;

реалізацією концепції відкритої економіки, поглиблення міжнародних торгових і фінансових відносин, які мають задовольнити потреби суспільства та скоротити дефіцит ресурсів;

процесами економічної інтеграції та інтернаціоналізації (глобалізації) світового господарства й можливістю скористатися перевагами системи міжнародного поділу праці;

традиційно високим співвідношенням величини експорту до ВВП. Протягом усього періоду існування незалежної України показник експортної квоти має коливання в діапазоні 47–60% (рис. 1). Така орієнтація на зовнішню торгівлю та експортну діяльність свідчить про надмірну відкритість національної економіки та критичну залежність від процесів, що відбуваються у світовій економіці. Під відкритістю економіки розуміють рівень залучення країн у міжнародний обіг товарів та чинників їх виробництва, а також у міжнародну виробничо-інвестиційну діяльність, що

визначається такими основними показниками: експортна та імпортна квоти у валовому внутрішньому продукті, інтенсивність міграції та показник участі економіки у міжнародному русі капіталу;

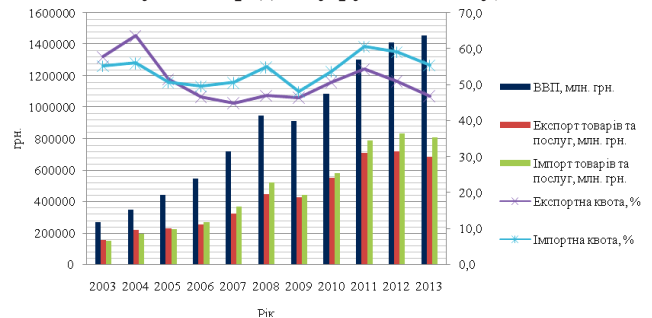

Рис. 1. Динаміка зміни експортної та імпорتنної квот в Україні за період 2003-2013 рр. (складено автором за [6])

відновленням прогресивного розвитку економіки та нівелювання регіональних та галузевих диспропорцій розвитку внутрішнього ринку, що можливе завдяки експорту високотехнологічної продукції;

сприянням зовнішньої торгівлі поліпшенню платіжного балансу України, а отже, стабільності національної валюти й покращенню умов для залучення в економіку внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Таблиця 1

Сутнісна характеристика понять «експорт» та «експортна діяльність» (складено автором)

Джерело	Зміст поняття	Ключова характеристика	Кількість згадувань, %
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [11]	Експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.	Продаж, вивезення	50
Єрмаченко В.Є. [8]	Експорт – продаж продукції суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України (резидентами) іноземним суб'єктам господарської діяльності (нерезидентам), враховуючи оплату у негрошовій формі, з вивезенням чи без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт.	Продаж, вивезення	
Георгіаді Н.Г., Князь С.В., Передало Х.С., Берлінг Р.З. [2]	Експортні операції передбачають продаж і вивезення продукції за кордон для передачі їх у власність іноземному контрагенту.	Продаж, вивезення	
Козик В.В. [3]	Передбачає продаж і вивезення товарів за кордон для передачі їх у власність іноземному контрагенту	Продаж, вивезення	
Кузьмін О.Є., Босак А.О., Дармиць Р.З. [6]	Експортна операція – діяльність, що передбачає продаж та вивезення продукції за кордон для передачі їх у власність іноземному контрагенту.	Продаж, вивезення	
Попов С.Г. [10]	Експортні операції – комерційна діяльність, пов'язана з продажем та вивозом продукції вітчизняного виробництва за кордон.	Продаж, вивезення	
Бестужева С.В. [1]	Експорт розглядається як специфічний вид трансграничної взаємодії суб'єктів міжнародної економічної діяльності, який характеризується певною структурою (спрямованістю) процесу, умовами і правилами ведення, а також наслідками і результатами, які досягаються у процесі даного виду взаємодії і тільки через цей вид.	Взаємодія	8,3
Господарський кодекс України [3]	Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання – це господарська діяльність, яка у процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою.	Перетинання	8,3
Череп А.В., Ортинська О.Л. [14]	Експортна діяльність підприємств – це узгоджена послідовність виконання конкретних етапів виходу підприємства на зовнішній ринок.	Етапи виходу	8,3
Прокушов Е.Ф. [13]	Експортна діяльність підприємства – це комплекс активних дій, що здійснюється підприємством, з метою продажу товару на закордонному ринку.	Комплекс дій	8,3
Donald A. Ball. [16]	Експорт – транспортування будь-якого товару чи послуги вітчизняного виробництва за межі країни чи регіону.	Транспортування	8,3
Покровська В.В. [9]	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та оперативних-комерційних функцій експортноорієнтованих підприємств з урахуванням обраної зовнішньоекономічної стратегії, форм і методів роботи на ринку іноземного партнера.	Сукупність функцій	8,3

Безумовно, важлива роль експортної діяльності має місце не тільки для економіки держави, але й для всіх суб'єктів суспільного устрою. Дослідження ролі та місця у системі світових суспільно-економічних відносин зовнішньоекономічної діяльності загалом та експортної зокрема було зроблено у роботах Б. Любича, Є. Єрмаченко та ін.

Так, поряд з державою економічна діяльність на світових ринках має особливий характер та завдання й для таких суб'єктів, як підприємство, галузь промисловості, світове співтовариство. При чому, кожен наступний рівень суб'єкта реалізується через накопичення, виділення загальних тенденцій усіх опера-

цій на більш низьких рівнях. Отже, на більш високих рівнях економічної діяльності суб'єктів виникає ефект емерджентності, що дозволяє говорити про формування й прояв тих загальних рис і чинників, що не є притаманними окремим зовнішньоекономічним операціям, і на кожному з цих рівнів формувати конкретні цілі й вирішувати специфічні завдання [7]. Така схема світової економічної співпраці може бути поглиблена визначенням мотивів, наслідків, завдань експортної діяльності, характерних для різних ієрархічних рівнів суспільного устрою та їх суб'єктів (рис. 2). На відміну від існуючого уявлення про причинно-наслідкові відносини при здійсненні експорту

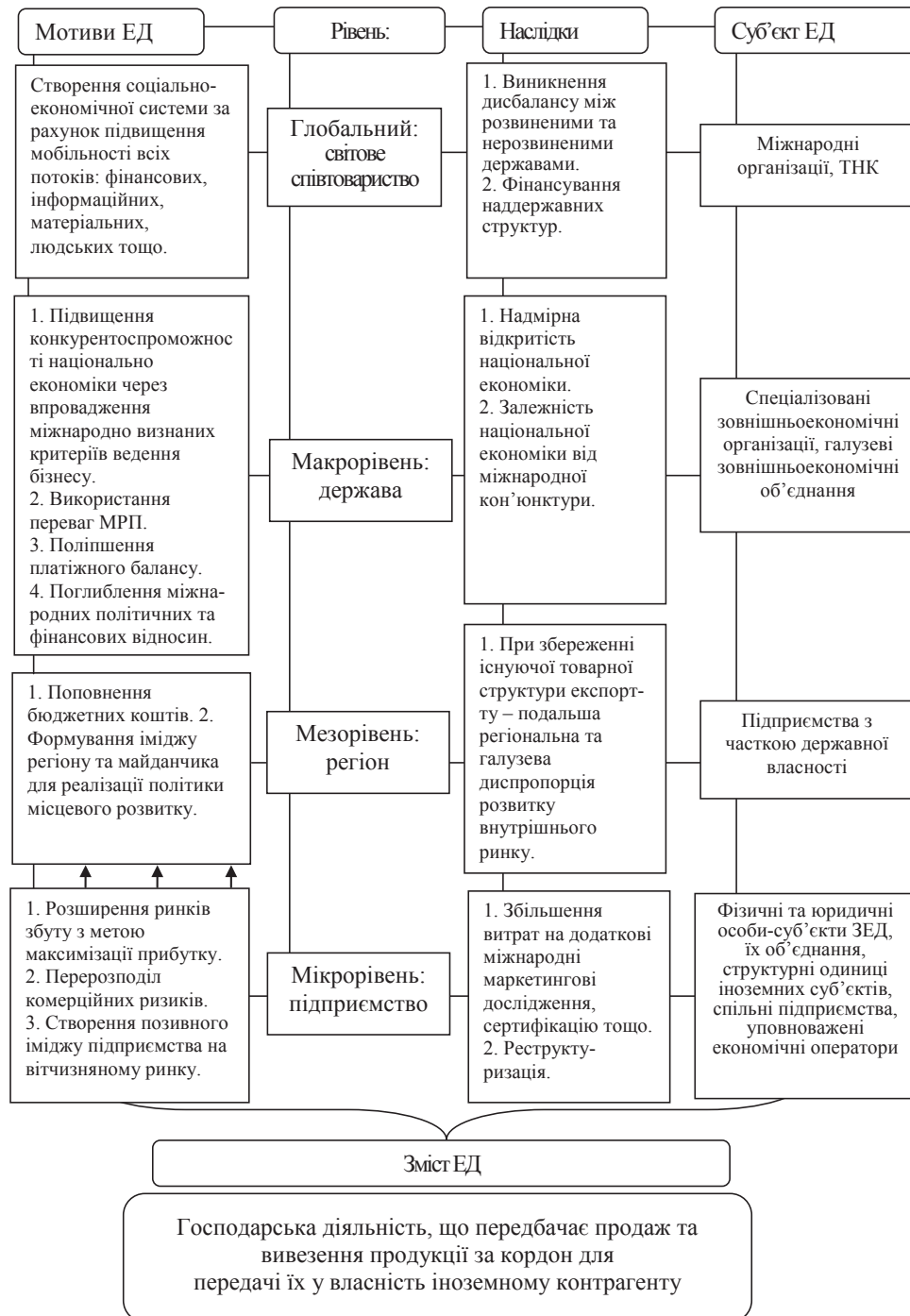

Рис. 2. Схематичне відображення суб'єктно-ієрархічного підходу до експортної діяльності суб'єктів господарювання (розроблено автором)

[9, 13], запропонована схема має певні особливості.

По-перше, варто зауважити на суб'єктний склад експортної діяльності. Виправданно та ґрунтовно є пропозиція вчених виокремлювати як найвищий ієрархічний рівень суспільного устрою життєдіяльності й господарства – глобальне (світове) суспільство. До його складу входять національні економіки окремих країн світу, спільна цілісність яких забезпечується інтеграцією їх економік, механізмом міжнародних відносин тощо. Варто зауважити, що на відміну від схеми світової економічної співпраці, запропонованої в працях Любича Б., світове співтовариство, держава та регіон не можуть бути визнані суб'єктами експортної діяльності. Оскільки ядром та ключовою характеристикою експортної діяльності є здійснення господарських операцій через реалізацію сукупності господарських прав та обов'язків сторін, то, відповідно до Господарського Кодексу України [3, ст. 55], Закону України «Про захист економічної конкуренції» [11, ст. 1], суб'єктами експортної діяльності можуть бути визнані учасники господарських відносин, які мають майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, певну організаційно-правову форму, в якій здійснюється господарська або управлінська діяльність та мають юридичну ознаку господарської правосуб'єктності. Відтак, експортна діяльність здійснюється на загальноновизнаних науковцями рівнях, таких як глобальний рівень світового співтовариства, державний макрорівень, регіональний мезорівень та мікрорівень підприємства, виключно з відповідними їм суб'єктами господарювання.

На ієрархічних рівнях світового співтовариства, держави та регіону експортна діяльність реалізована міжнародними організаціями та потужними транснаціональними корпораціями (ТНК), спеціалізованими зовнішньоекономічними організаціями, галузевими зовнішньоекономічними об'єднаннями та підприємствами з часткою державної власності відповідно.

По-друге, для експортної діяльності суб'єктів господарювання визначальним є різноспрямована послідовність реалізації мотивів та наслідків експортної діяльності відповідно до запропонованих ієрархічних рівнів. Так, реалізація мотивів експортної діяльності має висхідну спрямованість, тобто реалізація мотивів суб'єктів вищого рівня можлива лише за умови реалізації мотивів суб'єктів рівня попереднього. Дійсно, наприклад, мотивами експортної діяльності суб'єктів мезорівня (регіон) є, передусім, поповнення бюджету, формування іміджу регіону та майданчика для реалізації політики місцевого розвитку. Це, навряд, можливо без вдалої реалізації мотивів суб'єктів господарювання попереднього рівня – розширення ринків збуту підприємством, що знаходиться у даному регіоні, з метою максимізації прибутку, перерозподілу комерційних ризиків, тощо. У той же час, наслідки експортної діяльності мають низхідний прояв: явища, які виникли в результаті експортної діяльності на більш високому рівні зумовлюють виникнення певних подій та умов на низькому ієрархічному рівні. Важко уявити, що, наприклад, збільшення витрат на додаткові міжнародні маркетингові дослідження та сертифікацію, як наслідок експортної діяльності на мікрорівні, можуть призвести до залежності національної економіки від міжнародної кон'юнктури, що може спостерігатись як наслідок експортної діяльності на макрорівні. Навпаки, саме надмірна відкритість національної економіки та її залежність від міжнародної кон'юнктури призводить як до подальшої регіональної та галузевої диспропорції розвитку внутрішнього ринку на рівні регіону, так й до необхідності подолання цих явищ за рахунок

активізації маркетингових досліджень та виникаючих при цьому додаткових витрат.

Висновки. Вивчення змісту понять «експорт», «експортна діяльність», аналіз значення цього сектору економіки для держави, дозволили встановити, що можливість здійснювати експортну діяльність є на кожному ієрархічному рівні суспільно-економічного устрою з характерними мотивами та наслідками. Наведені в статті результати узагальнення тлумачень «експортна діяльність», існуючих в науковій літературі та нормативно-правових актах, свідчать про те, що експортна діяльність – це, передусім, господарська діяльність, яка реалізується через виконання фахівцями певних організаційно-економічних, фінансових, виробничих функцій тощо. Отже, важливим є те, що основним суб'єктом експортної діяльності є підприємство на різних рівнях суспільно-економічного устрою. Безумовно, чисельність зв'язків та відносин підприємств-експортерів з постачальниками, посередниками, споживачами, сприяючими установами та організаціями як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках підвищує вимоги до потенціалу підприємства-експортера, його адаптаційних можливостей тощо. Ґрунтовне вивчення й оцінювання таких можливостей є предметом подальших досліджень та дискусій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бестужева С.В. Управління експортною діяльністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / С.В. Бестужева. – Харків, 2003. – 20 с.
2. Георгіаді Н.Г. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: [навч. посіб.] / Н.Г. Георгіаді, С.В. Князь. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 196 с.
3. Господарський кодекс України – Закон України № 1701-VII від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
5. Козик В.В. Зовнішньоекономічні операції і контракти: [навч. посіб.] / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Я.С. Крап'як, О.Ю. Григор'єв, А.О. Босак. – 2-ге вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
6. Кузьмін О.Є. Планування, організування та мотивування зовнішньоекономічної діяльності: [навч. посіб.] / О.Є. Кузьмін, А.О. Босак, Р.З. Дармиць. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. – 324 с.
7. Любич Б.Б. Зовнішньоекономічна діяльність металургійних підприємств в умовах світової фінансової кризи / Б.Б. Любич [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/03Lub.htm
8. Облік і техніка зовнішньоекономічної діяльності: [навч. посібник] / В.Є. Єрмаченко, С.В. Лабунська, О.Г. Малайревська та ін. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 480 с.
9. Покровская В.В. Организация и регулирование внешнеэкономической деятельности: [учебник]. – М.: Юристъ, 1999. – 456 с.
10. Попов С.Г. Основы внешнеэкономической деятельности: [учебное пособие] / С.Г. Попов. – М.: Ось-89, 2009. – 240 с.
11. Про захист економічної конкуренції – Закон України 406-VII (406-18) від 04.07.2013 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20-21.
12. Про зовнішньоекономічну діяльність – Закон України № 4496-VI (4496-17) від 13.03.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 2.
13. Прокушев Е.Ф. Внешнеэкономическая деятельность: [учеб.-практич. пособие] / Е.Ф. Прокушев. – М.: ИВЦ «Маркетинг Учебник», 1998. – 208 с.
14. Череп А.В. Організаційно-економічний механізм експортної діяльності підприємства / А.В. Череп, Ортинська О.Л. // Національне господарство України: теорія та практика управління. – 2008. – С. 232-236.
15. Юсупов В. Визначеність зовнішньоекономічної політики держави – основний чинник її законодавчого забезпечення / В. Юсупов // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 82–85.
16. Donald A. Ball. Bisnis internasional / Donald A. Ball; Wendell H. McCulloch. – Jakarta : Salemba Empat, 2000. – 200 p.